

BOSHLANG‘ICH SINF “TABIY FANLAR” DARSLIKLARINING MAZMUNI VA METODIK XUSUSIYATLARI

Usmonova Zulfiya Ilxomovna

Buxoro davlat pedagogika instituti

Boshlang‘ich ta’lim kafedrası katta o‘qituvchisi

<https://orcid.org/0009-0004-1531-750X>

Annotatsiya: Mazkur maqolada boshlang‘ich ta’lim uchun yaratilgan yangi avlod “Tabiiy fanlar” darsliklarining mazmuni, tuzilishi va metodik imkoniyatlari ilmiy-pedagogik nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Maqolaning mazmun-mohiyati darsliklardagi kompetensiyaviy yondashuv, fanlararo integratsiya, STEAM elementlari hamda loyiha asosida ta’lim texnologiyalarining aks etish darajasini ochib beradi. Yangi darsliklar o‘quvchilarning ilmiy tafakkuri, kuzatuvchanligi, amaliy faoliyati va tanqidiy fikrlashini rivojlantirishga xizmat qiladigan zamonaviy metodik yechimlar bilan boyitilgan. Shuningdek, darsliklardan samarali foydalanish yuzasidan amaliy tavsiyalar ham ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta’lim, tabiiy fanlar darsligi, kompetensiyaviy yondashuv, STEAM, fanlararo integratsiya, loyiha metodi, ilmiy savodxonlik, amaliy topshiriqlar.

Bugungi kunda O‘zbekiston ta’lim tizimini modernizatsiya qilish jarayonida darsliklar mazmunini yangilash va ularni xalqaro ta’lim standartlariga moslashtirish ustuvor yo‘nalishlardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, boshlang‘ich ta’lim bosqichida joriy etilgan “Tabiiy fanlar” darsligi mazmunan ham, metodik jihatdan ham avval qo‘llanilgan “Atrofimizdagi olam” hamda “Tabiatshunoslik” fanlaridan tubdan farq qiladi. Yangi avlod darsliklari o‘quvchilarda tabiat hodisalari haqidagi bilimlarni izchil shakllantirish, ilmiy dunyoqarashni rivojlantirish va kundalik hayot bilan bog‘liq muammolarni hal etish kompetensiyalarini rivojlantirishga yo‘naltirilgan.

Mazkur yangilanishlarning asosiy maqsadi o‘quvchilarni XXI asr ko‘nikmalariga ega shaxs sifatida tayyorlash, shuningdek, PISA, TIMSS kabi xalqaro tadqiqotlarda yuqori natijalarga erishishga xizmat qiladigan ta’lim muhitini yaratishdan iborat. Shu bois darsliklarning ilmiy-metodik jihatdan tahlil qilinishi ularning imkoniyatlari va mavjud takomillashtirish yo‘nalishlarini aniqlash nuqtai nazaridan muhim hisoblanadi.

Yangi avlod darsliklarining asosiy afzalliklaridan biri fanlararo integratsiyaning izchil amalga oshirilganidir. Darsliklarda biologiya, geografiya, fizika va kimyo fanlariga oid boshlang‘ich tushunchalar yagona mantiqiy tizim asosida berilgan. Natijada o‘quvchi tabiat hodisalarini alohida mavzular sifatida emas, balki o‘zaro bog‘liq yagona jarayon sifatida anglay boshlaydi.

Masalan, boshlang‘ich bosqichda o‘quvchilar jonli va jonsiz tabiat o‘rtasidagi farqlar bilan tanishsalar, yuqori sinflarga o‘tishi bilan ushbu bilimlar energiya, moddalarning xossalari, tabiiy resurslar va ekologik muammolar kabi murakkabroq mavzular bilan boyitiladi. Bu esa spiral ta’lim tamoyilining amalda qo‘llanilganligini ko‘rsatadi.

Darsliklarning tashqi ko‘rinishi ham zamonaviy did asosida ishlab chiqilgan. Rang-barang dizayn, yuqori sifatli fotosuratlar, chizmalar va infografikalar o‘quvchilarning yosh xususiyatlariga mos ravishda tanlangan. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun vizual idrok yetakchi o‘rin tutishini hisobga olsak, bunday yechimlar bilimlarni samarali o‘zlashtirishga xizmat qiladi.

Shuningdek, murakkab tabiiy jarayonlar jadval, sxema va diagrammalar orqali sodda hamda tushunarli shaklda ifodalangan. Masalan, o‘simlikning tuzilishi, suv aylanishi yoki oziq zanjiri kabi mavzular grafik vositalar yordamida izchil tushuntiriladi. Bu esa abstrakt tushunchalarni aniq tasavvur qilish imkonini yaratadi.

Darsliklarning yana bir muhim metodik xususiyati tajriba va kuzatuvlarga keng o‘rin berilganligidir. Har bir bobda "Kuzatamiz", "Tajriba o‘tkazamiz", "Loyiha tayyorlaymiz" kabi topshiriqlar berilib, ular orqali o‘quvchilar nazariy bilimlarni amaliy faoliyat bilan bog‘laydilar. Bunday vazifalar kuzatish, taqqoslash, natijalarni qayd etish, umumlashtirish va xulosa chiqarish ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Darsliklar spiral rivojlanish tamoyiliga asoslangan holda tuzilgan. Ya‘ni har bir tushuncha keyingi sinflarda yangi mazmun bilan boyitilib boradi. Masalan, suv dastlab oddiy tabiiy boylik sifatida o‘rganilsa, keyinchalik uning fizik xossalari, aylanish jarayoni, ekologik ahamiyati va inson faoliyatidagi o‘rni kengroq yoritiladi. Shu tariqa o‘quvchilar avvalgi bilimlarini yangi tushunchalar bilan uyg‘unlashtirib boradilar.

Yangi darsliklarda STEAM yondashuvi alohida metodik yo‘nalish sifatida namoyon bo‘ladi. Fan, texnologiya, muhandislik, san‘at va matematika elementlari yagona topshiriq doirasida uyg‘unlashtirilganligi o‘quvchilarning kompleks fikrlashini rivojlantiradi.

Masalan, suvning aylanishi mavzusida o‘quvchilarga oddiy jihozlardan foydalanib mini issiqxona yoki sun‘iy bulut modeli tayyorlash tavsiya etiladi. Ushbu faoliyat orqali ular bug‘lanish, kondensatsiya va yog‘in jarayonlarini nazariy emas, balki amaliy kuzatish asosida tushunadilar.

"Ovozning tarqalishi" mavzusida esa ip va qog‘oz stakanlardan foydalanib sodda telefon modeli yasash taklif qilinadi. Bu loyiha orqali o‘quvchilar tebranishlar va tovushning tarqalish mexanizmini tajriba asosida anglaydilar. Bundan tashqari, maktab hududidagi daraxtlarni shamol ta‘siridan himoya qilish bo‘yicha kichik muhandislik loyihalarini ishlab chiqish ham tavsiya etiladi. Bunday faoliyat o‘quvchilarda muammoni tahlil qilish va amaliy yechim topish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

STEAM yondashuvi san‘at va matematika bilan ham uzviy bog‘langan. Masalan, urug‘ning o‘sish jarayonini bir necha kun davomida o‘lchash, olingan natijalarni jadval va grafiklarda aks ettirish hamda o‘simlikning rivojlanish bosqichlarini rasm orqali tasvirlash o‘quvchilarda kuzatish, hisoblash va vizual ifodalash kompetensiyalarini shakllantiradi.

Darslikdagi topshiriqlar reproduktiv xarakterdan ko‘ra tahliliy va ijodiy faoliyatga yo‘naltirilgan. Mavzular yakunida "Sizningcha nima uchun...?", "Agar shunday bo‘lsa nima yuz beradi?" kabi ochiq savollar berilishi o‘quvchilarni mustaqil fikrlashga undaydi. Shuningdek, obyektlarni taqqoslash, guruhlariga ajratish, sabab-oqibat bog‘lanishlarini aniqlash kabi topshiriqlar orqali mantiqiy tafakkur rivojlantiriladi.

Boshlang‘ich yoshdagi bolalarning psixologik xususiyatlari hisobga olinib, darsliklarga turli didaktik o‘yinlar, qiziqarli topshiriqlar va jumboqlar ham kiritilgan. O‘yin elementlari o‘quvchilarning darsga qiziqishini oshiradi, motivatsiyasini kuchaytiradi hamda bilimlarni faol o‘zlashtirishga yordam beradi.

Shu bilan birga, yangi darsliklardan samarali foydalanish uchun ayrim tashkiliy masalalarni hal etish zarur. Eng avvalo, o‘qituvchilarning yangi metodik yondashuvlarni amaliyotga tatbiq etish bo‘yicha malakasini muntazam oshirib borish maqsadga muvofiqdir. Har bir mavzu uchun namunaviy dars ishlanmalari, tajriba tavsiflari, qo‘shimcha elektron resurslar va metodik tavsiyalarni o‘z ichiga olgan qo‘llanmalar ishlab chiqilishi dars sifatini yanada oshiradi.

Ikkinchi muhim masala moddiy-texnik bazani mustahkamlash bilan bog‘liq. Darsliklarda tavsiya etilgan ayrim tajriba va loyihalarni bajarish uchun barcha maktablarda zarur laboratoriya jihozlari yoki oddiy tajriba vositalari yetarli emas. Shu sababli maktablarni minimal tajriba to‘plamlari, kuzatish vositalari va o‘lchash asboblari bilan bosqichma-bosqich ta‘minlash maqsadga muvofiq hisoblanadi.

Xulosa

Boshlang‘ich ta‘lim uchun yaratilgan yangi “Tabiiy fanlar” darsliklari mazmuni, metodik qurilishi va didaktik imkoniyatlari jihatidan zamonaviy ta‘lim talablariga mos ravishda ishlab chiqilgan. Darsliklarda kompetensiyaviy yondashuv, fanlararo integratsiya, STEAM elementlari hamda loyiha asosida ta‘lim texnologiyalarining uyg‘unlashtirilishi o‘quvchilarning ilmiy savodxonligi, tadqiqotchilik qobiliyati, tanqidiy fikrlashi va amaliy faoliyatini rivojlantirish uchun keng imkoniyat yaratadi. Shu bilan birga, mazkur darsliklardan kutilayotgan natijalarni to‘liq ta‘minlash o‘qituvchilarning metodik tayyorgarligi hamda maktablarning moddiy-texnik ta‘minoti bilan uzviy bog‘liq. Ushbu omillarni takomillashtirish yangi darsliklarning pedagogik samaradorligini yanada oshirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

- 1.O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Umumiy o‘rta ta‘lim muassasalari uchun Milliy o‘quv dasturini tasdiqlash to‘g‘risida"gi tegishli qarori.
- 2.Malikova Y. va boshqalar. Tabiiy fanlar. Umumiy o‘rta ta‘lim maktablarining 1-sinfi uchun darslik. – Toshkent: Respublika ta‘lim markazi, [2023].
- 3.Malikova Y. va boshqalar. Tabiiy fanlar. Umumiy o‘rta ta‘lim maktablarining 4-sinfi uchun darslik. – Toshkent: Respublika ta‘lim markazi, [2023].
- 4.O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta‘limi vazirligi. Boshlang‘ich sinflar uchun Tabiiy fanlar metodik qo‘llanmasi. – Toshkent: [Nashr nomi], [Nashr yili].
5. Muxamedovich, K. F., & Ilxomovna, U. Z. (2023). Methodology for Forming Calculation Skills in Pupils of Primary Class Through Interactive Methods. Journal of Pedagogical Inventions and Practices, 17, 22-27.
6. Ilhomovna, U. Z. (2023). USE OF INTERACTIVE METHODS IN FORMING CALCULATION SKILLS OF 3RD CLASS STUDENTS BASED ON THE

REQUIREMENTS OF THE NATIONAL PROGRAM. International Journal of Advance Scientific Research, 3(10), 61-65.

7. Muxamedovich, K. F., & Ilxomovna, U. Z. (2023). METHODS AND TOOLS FOR FORMING CALCULATION SKILLS IN STUDENTS THROUGH INTERACTIVE METHODS IN PRIMARY CLASS MATHEMATICS EDUCATION

8. Ilhomovna, U. Z. (2024). The Importance of Using Didactic Games in the Organization of Elementary Science Lessons. Excellencia: International Multi-disciplinary Journal of Education (2994-9521), 2(4), 326-330.

9. Ilhomovna, K. S. Y. U. Z. (2023). EDUCATIONAL SIGNIFICANCE OF BOOKS FOR PRIMARY SCHOOL CHILDREN. Confrencea, 12(12), 197-200.

10. Ilhomovna, J. A. B. U. Z. (2023). USING PISA TASKS TO IMPROVE STUDENTS' MATHEMATICAL LITERACY. Confrencea, 12(12), 201-204.

11. ILXOMOVNA, U. Z. BOSHLANG ‘ICH SINFLARDA O‘RGATILADIGAN OG‘ZAKI HISOB USULLARI, ULARNING NAZARIY-METODIK JIHATLARI. KASB-HUNAR TA‘LIMI MUHDAPIJA, 107.

12. Usmonova, Z. (2025). Boshlang‘ich sinf tabiiy fan darslarida STEAM yondashuvi va xalqaro baholash dasturlari. MAKTABGACHA VA MAKTAB TA‘LIMI JURNALI, 3(4).

13. Usmonova, Z., & Ilxomjonova, S. (2024). TABIIY FANLARNING BOSHQA FANLAR BILAN INTEGRATSIYASI. Modern Science and Research, 3(12), 178-184.

14. Ilhomovna, K. S. Y. U. Z. (2023). EDUCATIONAL SIGNIFICANCE OF BOOKS FOR PRIMARY SCHOOL CHILDREN. Confrencea, 12(12), 197-200.

15. Ilhomovna, J. A. B. U. Z. (2023). USING PISA TASKS TO IMPROVE STUDENTS' MATHEMATICAL LITERACY. Confrencea, 12(12), 201-204.

Publication